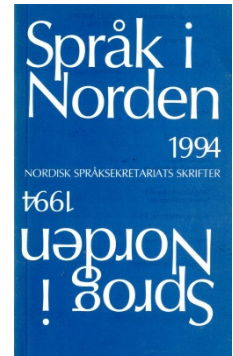

Sprog i Norden

Titel: Råd om svensk – ”årets bøker”
Forfatter: Dag Gundersen
Kilde: Sprog i Norden, 1994, s. 136-141
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Råd om svensk – "årets bøker"

Av Dag Gundersen

Omtrent samtidig har vi fått to større bøker om svenske språkspørsmål, Bertil Moldes om svensk i Sverige og Mikael Reuters om svensk i Finland. Reuters bok er dedisert til Molde, «mentor och vän», og det er flere likhetspunkter mellom lærers og elevs måte å gjøre tingene på. Bøkene er jamstore – ca. 240 sider. De består av et utvalg av korte artikler fra forfatterens språkspalte i en avis. Artiklene er revidert der det har vært aktuelt av hensyn til emnet eller til nyere synspunkter som til dels forfatterne selv har kommet til i årene som har gått. Ettersom artiklene er revidert, har Molde ikke datert sine, mens Reuter likevel har gjort det, for å vise når det var – innenfor perioden 1986–92 – han regnet emnet som aktuelt for behandling. Dette kunne hatt vel så mye for seg i Moldes bok, som dekker et atskillig lengre tidsrom. Men Reuters behandling av *skytte* (s. 220f.), der han i mai 1987 sier at en vakker dag må vi kanskje godta at den som blir skutt, ikke nødvendigvis dør av det, viser at datering også innenfor de siste ti år kan være opplysende. Den vakre dagen er kommet, iallfall i norsk, selv om enkelte fremdeles protesterer.

Reuter behandler 115 emner og Molde 138; i det avsluttende ordregisteret har Reuter nærmere 900 ord og Molde halvparten, idet begge, og særlig Reuter, kommer inn på langt flere ord enn artikkeltitlene antyder. Hos begge er hver artikkel redigert som et spørsmål fra publikum som artikkelen gir svar på. Hos Molde kommer artiklene ubrutt alfabetisk, hos Reuter alfabetisk innenfor hver av åtte grupper som er betegnet dels saklig («Samhållsord», «Folk och namn», «Elektronik och kontors-teknik», «Fritid, årstider och väder», «Brott och död»), dels språklig («Gamla och nya finlandismer», «Några vanliga verb», «Ord och betydelse»). Moldes titler er maksimalt nøkterne og består ofte av ett ord som artikkelen særlig tar for seg. Det gjør at han i motsetning til Reuter ikke har hatt bruk for innholdsliste; ordregisteret er nok. Reuter har gått noe lenger i

å lage blikkfangtitler som «Syndabock bär hundhuvudet» og «Zigenare skriver roman». Dette kan tolkes som at Molde henvender seg til dem han vet er faste lesere som er interessert i slike ord og emner som han tar opp, mens Reuter i tillegg satser noe friskere på å verve nye lesere som i utgangspunktet ikke er aktivt interessert, men kan bli det hvis de først fastner i blikkfanget.

Videre har Reuter en lengre innledning, der han kommer inn på det finlandssvenske skriftspråkets tidligere språkrøkt, dets særskilte struktur og dets stilling i forhold til rikssvensk og finsk. Blant ting det er viktig for ham å slå fast, er at finlandssvensk ikke er et eget språk, men en variant av svensk, og at avvik fra rikssvensk skriftspråk ikke må få omfatte syntaksen. Avvikene gjelder ordforrådet, dels ord og uttrykk med en særskilt utvikling i finlandssvensk, dels slike som betegner fenomener uten motsvarighet i Sverige.

Det er lite av overlapping i de emnene de to bøkene tar opp, så fra nå av behandler jeg dem hver for seg og begynner med Bertil Moldes.

En nordmann kan lære mye av denne boka, også om norsk. I en del tilfeller har vi felles problemer. Under «Genitivproblemer» tar Molde for seg feilbruken av apostrof pluss -s, som rent tar overhånd i norske annonser og navneskilt. «Man er oroadet» tar opp en side ved *constructio ad sensum* med predikativ, hos oss bedre kjent fra «Laget/politiet/universitetet er glad? glade? over resultatet» o.l. Man spør seg, som enkelte nordmenn, om «Framflytta» i tid innebærer et senere eller et tidligere tidspunkt. Når møtet kl. 10 flyttes fram en time, blir det da 9 eller 11? «Procentenhet», som Molde sier kom i allmenn bruk i svensk på 1960-tallet, lager den samme ugreie som «prosentpoeng» hos oss. En økning fra 1 til 2 prosent er ett prosentpoeng, men hundre prosent. I valgtider hører en mye surr. I «Stadion» tar Molde avstand fra «en stadion», en vanlig feil også i norsk.

«De och dom» tar opp en klassiker av et spørsmål. Også i svensk er «de som» en sterk konkurrent til det mer tradisjonelle «dem som». Den norske feilen «Jeg sa det til de» slipper svenskene, men at det fins en tendens til å si «de» for iallfall ikke å si «dom», er en vanlig forklaring i begge land. Molde støtter

den bare delvis, og finner hovedforklaringen i at «de som» i subjektfunksjon er så vanlig at det kan bli oppfattet som en fast enhet.

Noen av våre like problemer har ulike sider. I «Var sin» ventet jeg en svensk ekvivalent til det som er vanlig i norsk, hvorvidt det skal hete «De fikk hver sitt eple» eller «hvert sitt», og «Vi fikk hver(t) vårt» eller «Vi fikk hver sitt», som ennå noen vil begrunne med et underliggende «Hver (av oss fikk) sitt». I stedet dreier det seg om hvorvidt «Barnen fikk var sitt rött äpple» er brukbart, eller om det er feil for «var sitt röda äpple».

Med vilje sløyfer jeg Moldes konklusjon her og til dels ellers; man bør heller skaffe seg boka.

En sterk side ved Moldes argumentasjoner er hans bruk av ordhistorie. I noen tilfeller kan konsekvensen bli at han foretrekker en tradisjonell variant for en nyere. Men ofte viser han at det som spørteren oppfatter som feil og forfall i de siste tider, har eksistert lenge i svensk. Og da er hans konklusjon klar, som når han godtar «vart» ved siden av «blev»: «Det kan aldrig vara fel att använda en verbform som har använts i obruten tradition så länge det har funnits ett svenskt språk.»

Artikkelen «Som?» er et godt eksempel på Moldes nøkterne og effektive behandling av emner og spørtere: Først tar han grammatikken og redegjør for emfatisk utbrytning; deretter fører han bruken tilbake til tidlig 1800-tall, og til slutt viser han forekomsten i litteratur fra da til vår tid. Dette er den beste måten å behandle spørtere på. Selv om de «spør», er de gjerne ute etter å få rett i at det de synes er feil, er feil. Men en nøktern påvisning av grammatikk, ordhistorie og solide forfatteres bruk blir nesten alltid godtatt. Selv er jeg glad for at Ibsen har skrevet «her er ikke hverken mørkt eller lyst»; «ikke verken» er en vanlig anstøtssten for norske purister, men Ibsen får duge som mønster.

Det er morsomt å lese Moldes vurdering av eldre forklaringer. Han tar livet av flere, for eksempel at «jul» skal være beslektet med «hjul» fordi sola eller året «dreier». Under «Fan» tar han avstand fra koplingen av *fanden* til *fiende* som presens partisipp av *fjá* = 'hate', og slutter seg til Axel Kocks henføring

til grunnlag i nordfrisisk, opprinnelig *fandiand* = 'den fristen-
de'. Når det gjelder tostavingsuttalen av *fan*, «faan», «faen»,
tenker han seg den dels som et minne om den lengre formen,
dels som utslag av at taleren vil gi ordet ettertrykk. Jeg tror den
første forklaringen er viktigst. I norsk er for eksempel den til-
svarende uttalen av navnene *Larsen* og (i dialekt) *Lars* klart et
minne om lengre former, likeså uttaleformer som *'a-an*
(annen); det er ikke så få eksempler på det.

At Molde som mangeårig sjef for Svenska språknämnden er
på linje med Språknämndens og Svenska Akademiens offisielle
variant av rikssvensk, overrasker ikke. Et enkeltstående unntak
finnes under «Unikare», der han tilrår at SAOL tar opp kompa-
rasjonsformer av adjektivet *död*. Dette er det lett å gi ham rett i.
I egentlig betydning regnes nok adjektiver som *död*, *unik*, *ene-
stående*, *uendelig*, *evig* å betegne egenskaper som ikke er gra-
derbare. Men fra sammenlignende uttrykk som «mer død enn
levende» er veien kort til ren gradbøyning med *mer*, *mest* i
overførte betydninger, likeså gradbøyning med suffiks for ord
som kan ta slik bøyning (ikke partisipper som *enestående* eller
ord med graderende forledd som *knivskarp*).

Et punkt der jeg synes han også kunne gitt SAOL et råd,
gjelder ord av typen *icke-angreppspakt*, *icke-officiell*, som han
nevner under «Inte för inte(t)». SAOL (1986) behandler disse
likt, med bindestrek. Da burde det kunne tenkes et ord
angreppspakt i likhet med *officiell*, men det kan det (i praksis)
ikke. Det er mer rimelig å la bindestreken vise en motsetning
mellom forledd og etterledd der etterleddet fins eller er tenkelig
som eget ord: *icke-officiell*, og sløyfe den i andre ord som *icke-
angreppspakt*, *ickevold*, eller til nød la den ha rent pedagogisk
funksjon hvis man vil markere 2 + 1-sammensetningen: *icke-
angrepps-pakt*. I Norstedts *Norsk-svenska ordbok* (1992) er
ikkevold lik *ickevåld*.

Molde skriver klart og enkelt og avstår fra vanskelig terminolo-
gi, med mulig unntak av «tautologi» på s. 88. Av trykkfeil har
jeg bare funnet «Jag» for *Jeg* i gjengivelsen av dansk på s. 22.

Som Molde er Mikael Reuter en rådgiver som sørger for å
ha et solid grunnlag for egne meninger. Han er noe skarpere i
kanten enn Molde, og kan oftere si rett fram at noe er udiskuta-

belt feil, slik som om «det offentliga ordet» (s. 41): «Nej, så kan man absolut inte säga om man vill uttrycka sig på korrekt (och begriplig) svenska». Han interesserer seg noe mer for å foreslå avløserord eller gjengi forslag: «faktalitteratur» for *facklitteratur* eller *kunskapslitteratur*, «lindringsvård, lindringshem» for *hospice*, «manusstopp» for *deadline*, et ord det er gjort tallrike forgjeves forsøk på å bli kvitt både i svensk og norsk. Ett av dem er å hente inn «dømlinje» fra sportspråket.

Også hos Reuter fins det enkelte problemer som vi har felles. «Tjugohundratalet» eller «tvåtusentalet» har også vi diskutert, og kommet til motsatt resultat, idet Reuter, som rimelig er, finner at det svenske valget av tjugohundra har mye for seg. Vi kjenner også igjen motviljen mot at «bry sig» skal trenge seg inn der det før het «bry sig om». På s. 181 slår Reuter fast at det heter «på Island» og ikke «i», også en gammel kjenning som vi stadig møter. «Syndabock» har, som i norsk, forlatt bibelhistorien når det også blir brukt om den skyldige, noe Reuter sier er enda vanligere i finsk (*syntipukki*). I den samme artikkelen der han behandler «å skyte», svarer han på om «avrättning» er det rette ordet når terrorister tar livet av gisler. Her kunne det også vært drøftet hvordan drapet skal omtales. Skal en si at de «tar på seg skylden», «tar på seg ansvaret» eller «sier at de har gjort det»?

Noen av spørsmålene illustrerer fint den desperate logikken som mange spørre forgjeves krever av språket: Når *kvinnoläkare* behandler kvinnesykdommer, kan en vel ikke bruke *kvinnopräst* om «kvinnelig prest»? *Tiodubblad* må vel bety «doblet ti ganger», slik at 30 000 tidoblet ikke blir 300 000, men 30,7 millioner? Reuters svar er preget av stort tålmod. Men de fleste spørsmål har mer for seg, for eksempel hvorfor det heter *damer* og *herrar* i idretten og ikke *kvinnor* og *män*.

Svært mange spørre er opptatt av betydningsnyanser som skiller mellom delsynonymer: *trygg/säker*, *hals/strupe*, *idrott/sport*, *hunger/svält*, *kontor/byrå*, *köld/kyla*, *sakkunnig/expert/specialist*, *tveksam/tvivelaktig*, *flod/älv*, og et mer følsomt par: *finländsk/finsk*. Dette har til dels å gjøre med rikssvensk kontra finlandssvensk, og ofte med påvirkning fra finsk som ytrer seg

i oversettelses- og betydningslån. Dermed er vi inne i den første hovedbolken, «Gamla och nya finlandismer», kanskje den mest interessante for en utlending.

Denne delen av boka kan gi en norsk leser minnelser om nynorskens stilling i Norge: en minoritetsvariant stilt overfor en mektig, men ennå ikke overmektig, konkurrent. Språket eksisterer i kraft av at det blir brukt, og i omtalen av «Offisiella ortnamn» (s. 183) peker Reuter på betydningen av at de offisielle svenske stedsnavnene i Finland blir brukt i svensk tekst. Men dette er ellers ikke noe hovedpoeng i boka, og kan ikke tas opp i noen bredde her.

Finlandismene er finskpåvirket ordvalg og betydning, mens derimot ortografi og formverk synes å være uberørt. Her er det altså en forskjell hvis en sammenlikner med engelsk påvirkning ellers i Norden. (Engelsk påvirkning nevnes ikke av Reuter, og er vel derfor ikke noe merkbart problem i finlandssvensk.)

I den aller første artikkelen, «Aula», problematiserer Reuter ord som er felles med rikssvensk og har en betydning som er beslektet, men likevel noe avvikende. En finsk *aula* er et stort rom, men ingen sal som «Universitetets aula». Den finske svarer til «entréhall» på svensk. På norsk kan vel «vestibyle» passe. Hvilken betydning bør ordet gis, den finske eller den svenske? Reuter holder på den svenske «i vårdat språk och i officiella sammanhang». Rikssvensk er mønsteret.

For å avslutte med et par ord fra samlingen så heter en møteleder en *dragare*, og å få ordet er å få *munntur*. Kanskje finlandssvensk burde saumfares med henblikk på gode avløserord i de andre nordiske språkene? En møteleder kan nok ha følelsen av å dra møtet etter seg snarere enn å lede det når ordskiftet går seg fast i detaljer og taler etter taler sier «jeg skal være veldig kort». Og hvis jeg var møteleder, skulle jeg gjerne gi neste taler ordet med å si: «NN, du har munntur.»

Litteratur

Bertil Molde: Svenska i dag. Svar på språkfrågor. Prisma 1992. ISBN 91-518-2530-9. 239 s.

Mikael Reuter: Reuters rutor. Svar på frågor om ord, ordanvändning och betydelse. Schildts Förlag Ab, Esbo 1992. ISBN 951-50-0497-7. 237 s.